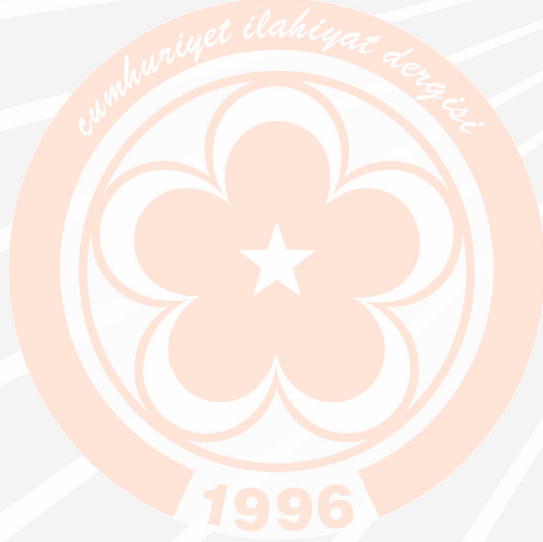

ISSN : 2528-9861
e-ISSN : 2528-987X

cumhuriyet ilahiyat dergisi

*cumhuriyet
ilahiyat dergisi*

*Cumhuriyet İlahiyat Dergisi
Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
58140 Sivas/Türkiye
ilahiyyat.dergi@cumhuriyet.edu.tr
http://dergipark.gov.tr/cuid*

*20-2
2016*

*cumhuriyet theology
journal*

20-2 (2016)

cumhuriyet ilahiyat dergisi 20, sy. 2 (Aralık 2016): 385-417
cumhuriyet theology journal 20, no. 2 (December 2016): 385-417
✽ Hakemli Araştırma Makalesi / Peer-reviewed Research Article ✽

Şeyh Hâlid Efendi'nin Divan'ında İnsan-ı Kâmil Düşüncesi
The Idea Of Human Perfection In The Collection Of Sheikh Halid Effendi

Kadir Özköse*

ÖZ

Mutasavvıf bir şair olarak Şeyh Hâlid'in muhatabı insandır. O insanın kemalini gaye edinmiş ve irfan mektebinde insanlık öğretisi ortaya koymuş bir sûfidir. İnsanın sadece maddi yapıyla ele alındığı asrımız öncesinde o, insanı madde ve mana, dünya ve ahiret, fert ve toplum, beden ve ruh cihetleriyle ele alıp bütüncül yaklaşmış bir gönül eridir. Makalede Şeyh Hâlid Efendi'nin varlık felsefesini ve varlıklar mertebesinde insanın konumuna bakışını ele almak istiyorum. Kâmil insanın arayışı içerisinde olan Şeyh Hâlid

ABSTRACT

Sheikh Halid Sufi, as a Sufi poet, addresses human being as the main subject of his sufist discourse. He is an important figure of our recent history as he primarily adopted the goal of human perfection and revealed a doctrine of humanity in the school of knowledge. In advance of our current century, when human is seen just in physical respect, he lived as a man of heart who handled human being with an integrated approach within the aspects of matter and spirituality, the world and the hereafter, individual and community, body and soul. In this communiqué, I will discuss Sheikh Halid Effendi's ontology

---

* Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.
Professor, Cumhuriyet University, Faculty of Divinity, Department of Sufism.
Sivas/Turkey (kadirozko60@hotmail.com).

◆ *cumhuriyet ilahiyat dergisi*'nde yayımlanan makaleler, en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur. Ayrıca intihal içermediği özel bir yazılım kullanılarak kontrol edilir.

◆ *cumhuriyet theology journal* uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. In addition, all articles are checked by means of a program in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

Efendi, insanın süflî duygulardan sıyrı-
lıp fitratına yolculuk yapmasını iste-
mektedir. Küntü kenzen sırrına ermek
için insanın safiyet kazanmasını öner-
mektedir. Bir sûfî şair olarak insanın ke-
mal kazanabilmesi için seyr u sülûk eği-
timini gerçekleştirmesini, tasavvufî ah-
laka bürünmesini, irfanî kimliğe sahip
olmasını ve aşk estetiği kazanmasını
önemsemektedir.

ANAHTAR KELİMELEER: Tasavvuf,
Şeyh Hâlid, Üveysilik, İnsan-ı Kâmil, Aşk.

and his point of view on the place of hu-
man being in the realm of existence. He
seeks human perfection and wishes peo-
ple to free themselves of shabby desires
and regain their disposition. He recom-
mends people to achieve purity in order
to reach the rank of being a mirror to
God's reflections. As a Sufi poet, he attac-
hes importance to carrying out the educa-
tion of divine journey, wrapping up in
mystical ethics, having the identity of wis-
dom and gaining the aesthetics of love so
as to reach the perfection.

KEYWORDS: Sufism, Sheikh Halid,
Uwaysiyya, Human Perfection, Love.

SUMMARY

Sheikh Mehmed Halid was born in 1273/1856 in Sivas. He graduated from Ottoman Junior High School. He attended the 1893 War. In 1880, he started his professional career at a state office. Until 1899, he served in several positions, as assistant judge in Erbaa Lower Court, as Prosecuting Deputy Attorney in Sivas, as Prosecuting Judge assistant in Lower Court and head clerk in Darende, as head clerk in Lower Court in Tonus/Altınayla, and as prosecuting judge in Kuruçay. He died in 1931 and was buried in Sivas Yukarı Tekke Graveyard.

Sufism (tasawwuf) is an education for integrity towards maturity, in a way to prufiy the self from evils of nafs (self) and to reach the love of Allah. This spiritual educational journey is called 'Seyr-u Suluk'. Sheikh Mehmed Halid completed his Seyr u Suluk as a dervish (student) of murs-hid (mentor) Kastamonulu Ganizade Mehmed Sadık Baba. Sheikh Mehmed Halid wrote three books called *Hilafetnâme*, *Mektubât*, and *Divan*. He deals with issues of Sufism (mysticism) in these works. Primarily, his works dwells into the matters of morals, worship, good manners (adab), customary practices, ingenuity, existence, and love. Sheikh Mehmed Halid's sole attempt is to explain the relationship among Allah, man and universe in an understandable way. According to Sheikh Mehmed Halid's

conception of Sufism, existence is unique and that existence is only Allah. The existence of Allah is absolute while the existence of assets is relative. Things do not exist on their own. Universe is like a mirror. What is reflected in the mirror of universe are the shadows of Allah the Omnipotent. The graces of The Divine are reflected in this mirror. All the things that exist in the universe proves the Self of Allah and his properties. Each of the things in the universe are the words of Allah. The existence of the universe is a result of Allah's mercy. Man is the fruit of the tree of the Universe. Man is both the embodiment and the reflection of Allah. We want to discuss the position of man in between Allah and the universe with Sheikh Halid's verses.

Perceiving plurality in unity and unity in plurality, Sheikh Mehmed Halid attributes the variety of things and existence in the universe to the Divine beauties of Allah. For those who can comprehend, the plurality/abundance in existing objects in the universe indicates singularity and uniqueness of Allah. According to Sheikh Halid, Allah is independent from and beyond all the entities that exist in the universe. However, Allah, manifests Himself in the things that he creates and the actions he takes through His divine names and properties. According to Sheikh Halid, each object is a reflection of Allah's divine properties. Every entity in the universe glorifies Allah with all their existence. For Sheikh Halid, Seyr u Suluk is the journey from weakness to perfection, from substance to meaning, and from things to reality.

Considering Seyr u Suluk education as distancing one's self from other beings, reaching purity of heart, disposing of all signs explains these concepts with pilgrimage metaphor. As a response to those who asks him what he meant by seyr u suluk, he says seyr u suluk is servitude and submission to Allah. In order for Seyr u Suluk to be meaningful, a person should enter the way of a murshid-i kâmil (perfect religious mentor), and should have sincerity, purity (being deprived of all sins) and dhikr.

According to Sheikh Halid, someone who is not in trouble is not given a remedy. So as to bother is necessary for remedy to be arisen. Nuisances of the universe are also ephemeral as the universe itself. Therefore, it is unnecessary to bother things that are ephemeral. Because remedy is not available without being mature. According to Sheikh Halid, the procedure of gaining advantage from being mature; getting rid of the ego, feeling the

love, being pioneer of the mission, being modest, to attain soul pleasure, escaping from fame, leaving the claim, the glory of salvation, proceeding dhikr, reaching the conquests and escaping from friendship of worldly things. According to Sheikh Halid, being mature is not setting about affiliation ceremony. Asceticism cannot be a show and claim authority. Sincerity is needed on the basis of seyr u suluk education. Asceticism which is an effort of making the religion a specific of Allah is to make intimacy with Allah. Sheikh Halid wants his murids who take part in  ariqa (sufi path) to decide on the sincerity. Sincerity is said to be the unique factor that makes sense the membership.

Seyr u suluk which begins with being membership of mature murs-hid, which makes sense with proceeding worship and respecting the sincerity arises by teaching manners to soul. Seyr u suluk is trying to reform the soul. Teaching manners to soul is a challenging and significant task. The most important factor that ensure teaching manners to the soul to be achieved is dhikr. Dhikr practice which makes successful the teaching manner to the soul of seyr u suluk training increases the prudence and foresight of dervish. The unique task that murshid expects from his murid during the membership process is to adjust his soul and parlance to the dhikr of Allah. Dhikr of Allah is a product of fondness. According to Sheikh Halid, one who wants to be remembered in heaven should himself learn to remember Allah.

Sheikh Halid gives too much importance to disciplining the tariqa where sufi training takes place. A murid should qualify his murshid whom he intimated to. Followers should gain sufficient advantage from the spiritual atmosphere in the derg ah of their murshid. The murid must be at the service of the murshid who trains him and should obey tariqa manners.

Salik who achieves seyr u suluk, who maturates the sufi ethics and who gains sincerity through dihr of Allah tries to achieve the Gnosis. The intent of being a human is to know Allah. The biggest disaster for human is to come upon unawareness. Sheikh Halid who assumes the the Arifs as sultans of walayah makes a comparison between the Arifs and the Zahids and prefers the Arifs. He thinks that the Zahids pay attention to the appearance, cannot reach the basis and cannot go beyond Allahliness show. Sheikh Halid, who encourages the Zahids to avoid comparing themselves with the Arifs, warns the ones who combat with the Arifs and reminds that

Allah proclaims warfare to those who has hostility towards those surrendering themselves to Allah. Sheikh Halid lines up the ways of being mature and having wisdom as godly grace, asceticism, love, the mind of leaving, battle with the self, humility, dikhr and being woeful.

Salvation process which Marifetullah will guide is to achieve the love of Allah. Love is the way of achieving the reunion. The reality can just be gained through love. However, gaining the divine love requires to be loved. Because, the way of gaining the divine love is to remove everything except Allah from one's heart.

GİRİŞ

İsmi Mehmed Halid olmakla birlikte Şeyh Hâlid diye anılmaktadır. Kadioğulları diye bilinen bir ailedendir. Babası Nakşî şeyhlerinden Ahmed Efendi'dir. 1273/1856 yılında Sivas'ta doğan Şeyh Hâlid,¹ 1285/1868 yılında Sivas Mekteb-i Rüştîyesi'nden mezun olur. 1290/1873 yılında Sivas Süvari Dördüncü Alayı Üçüncü Bölüğünde bir yıl kadar askerlik hizmetinde bulunur. Daha sonra bir yıl kadar da Erzincan'ın Tercan kazasının Maha Hatun kasabasında askerlik hizmetini deruhte eder. Erzurum ve Kars'a gidip Kars'ta 93 Harbine iştirak eder. Van, Muş, Erzincan ve Erzurum'da askerlik hizmetini sürdürdükten sonra hizmetini tamamlayıp Sivas'a döner.²

Gürün Bidayet Mahkemesi ikinci katipliği göreviyle 1880 yılında memuriyet hayatına atılan Şeyh Hâlid, 1887 tarihinde Erbaa ilçesi Bidayet Mahkemesinde hâkim yardımcılığına, 1888 tarihinde Sivas Merkez savcı yardımcılığına, 1889 tarihinde Darende Bidayet Mahkemesi hâkim yardımcılığına tayin edilir.³ 1893 tarihinde Darende Bidayet mahkemesi başkatipliği görevine atanır. 1896 tarihinde Darende Bidayet Mahkemesi sorgu hâkimi muavinliğine, 1899 tarihinde Tonus/Altınyayla Bidayet Mahkemesi başkatiplik görevine atanır. En son Kuruçay'da çalışırken, şeyhi Ganizâde Mehmed Sâdık Baba'nın emriyle emekliye ayrılır.⁴ Emekli

¹ Cem Aşkun, *Sivas Şairleri* (Sivas 1946), 244.

² Şeyh Hâlid, *Mektubât* (Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Yazma Eserler Bölümü, no: 003), 29^{a-b}.

³ Fikri Karaman, *Salname-i Vilayet-i Sivas -Sivas, Amasya, Tokat ve Karahisar-ı Şarkı- 1308-1890* (İstanbul 2001), 128.

⁴ Aşkun, *Sivas Şairleri*, 244.

olduktan sonra Sivas'a döner ve ömrünün sonuna kadar Sivas'ta kalır. Şeyhinin vefatı üzerine postnîşin olur.⁵ 27 Temmuz 1931 tarihinde vefat eden Şeyh Hâlid'in kabri Sivas'taki Yukarı Tekke Mezarlığındadır.⁶

Şeyh Hâlid mektuplarındaki; "Bizim tarikatımızın aslına gelince; Tarikat-ı âliyemiz, Tarikat-i Âliye-i Hâcegan Nakşbendî Üveysîdir"⁷ sözleriyle tarikatını Üveysîlik olarak belirtmektedir. Mürşidi bulunmakla beraber, ayrıca vefat etmiş bir büyüğün ruhaniyetinden faydalanan, yardım ve terbiye gören zata üveysî, bu yolla kemâle ermeye, olgunlaşmaya da üveysîlik denir. Üveysîliği ile bilinen ilk sûfî İbrahim b. Ethem (ö. 166/782)'dir. Kendisinin Veysel Karânî'nin ruhaniyetinden feyz aldığı söylenir.⁸ Bayezîd-i Bistâmî (ö. 261/874), Ebu'l-Hasan el-Harekânî (ö. 425/1034), Ebû Saîd Ebu'l-Hayr (ö. 440/1049), Ebu'l-Kasım el-Cürcânî (ö. 469/1076), Necmeddin-i Kübrâ (ö. 618/1221), Ferîduddîn-i Attâr (ö. 618/1221), Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1241), Ebu Bekir Tayabâdî (ö. 791/1389), Celâleddîn Bayezîd-i Purânî (ö. 862/1457) gibi sûfîlerin de üveysî olduğu, ya Hızır'dan, ya da kendilerinden çok önceleri vefat etmiş şeyhlerden misâl âlemi'nde mânen feyz alarak yetiştikleri söylenmektedir.⁹

Amcası aracılığıyla Tosya'da bulunan Üveysî şeyhi Mehmed Sâdık Baba ile tanışan Mehmed Hâlid, Sadık Baba'nın manevi evladı olur.¹⁰ Seyr u sülûk eğitimini tamamlayan Mehmet Halid'e şeyhi Mehmed Sâdık Baba 1307/1890 yılında tarikat icazeti verir.¹¹ Mehmed Sâdık Baba, vefatından bir süre önce müridlerine; "Beni arayanlar Hâlid Efendi'de, Hâlid Efendiye arayanlar bizde bulsunlar. Şimdi Hâlid Efendi ile biz bir vücud olduk"¹² demiştir.

Şeyhi Mehmed Sâdık Baba, kendisinden sonra Şeyh Hâlid'i postnîşin olarak gördüğünü ise şu sözleri ile dile getirmiştir:

⁵ Aşkun, *Sivas Şairleri*, 244.

⁶ Alim Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı* (Sivas: Asitan Yayıncılık, 2011), 22-23.

⁷ Şeyh Hâlid, *Mektubât*, 38^a.

⁸ Haririzade, *Tibyânü'l-Vesail* (Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bl. No: 430), I, 106^a; Hoca-zade A. Hilmi, *Hadikatu'l-Evliyâ* (İstanbul 1318), II/116.

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Veysel Karânî ve Üveysîlik* (İstanbul 1982), 102-103.

¹⁰ Şeyh Hâlid, *Mektubât*, 29^a.

¹¹ Şeyh Hâlid, *Mektubât*, 34^b.

¹² Şeyh Hâlid, *Mektubât*, 35^a.

“Oğlum Hâlid Efendi, seni Allah, Rasulullah ve bi'l-cümle pîrâna emanet eyledim ve bi'l-cümle sâlikân ve tâlibânın terbiye ve irşadlarını sana tevdi ediyorum. Bi'l-cümle tâlibân ve ihvân-ı dîni nazar-ı himmetinizden dûr eylememenizi tavsiye ediyorum.”¹³ Şeyhinin vefatı üzerine postnişîn olan Şeyh Hâlid, bu hizmetini vefatına kadar devam ettirmiştir.

Manevî eğitimi yanında ilmî ve edebî başarısını da ortaya koyan Şeyh Hâlid kaleme aldığı eserleriyle de irşadını sürdürmüş bir sûfidir. Şeyh Hâlid'in mensur olarak kaleme aldığı *Hilafetnâme* ve *Mektûbât* isimli eserleri yanında manzum bir *Divanı* bulunmaktadır.

Şeyh Hâlid eserlerinde ana tema olarak tasavvuf konularını ele almaktadır. Tasavvufî meseleleri ele alırken ahlak, ibadet, âdâb, erkân, marifet, varlık ve aşk mevzularına öncelik vermektedir. Şeyh Hâlid'in bütün çabası Allah, insan ve âlem ilişkisini anlaşılır biçimde ortaya koyabilmektir. Şeyh Hâlid'in tasavvuf anlayışına göre Varlık tektir, o da Hz. Allah'tır. Allah'ın varlığı mutlak, mevcûdâtın varlığı izâfidir. Eşya mevcûd billahtır. Eşyanın varlığı kendiliğinden değildir. Kâinat ayna mesabesindedir. Kâinat aynasında yansıyan Hakk'ın cemâlidir. İlâhî zâtın güzellikleri kâinat aynasında yansımaktadır. Âlemde vücûda gelen tüm eşya Allah'ın zâtını ve sıfatlarını ispat etmektedir. Evrendeki mevcûdâtın herbiri Allah'ın kelimeleridir. Âlemin varlığı Allah'ın rahmetinin eseridir. İnsan bu kâinat ağacının meyvesidir. İnsan hem zübde-i âlem hem de Hakk'ın aynasıdır. İnsanın Allah ve âlem arasındaki bir konumda bulunduğunu Şeyh Hâlid'in manzum ifadeleriyle ele almak istiyoruz.

1. KÂİNAT AĞACININ MEYVESİ OLARAK İNSAN

Kesret âlemindeki farklılıklar İlâhi Cemâl'in birer cilvesidir. Görebilen için kesret âlemi vahdete işaret etmektedir. Kâinat genelinde gerçekleşen cümbüşler tecellilerin çeşitliğine, evrendeki hesap ve kitaba sığmayan değişimler tecellilerin sonsuzluğuna, eşyâ arasındaki farklılıklar tecellilerin değişkenliğine işaret etmektedir. Yeryüzündeki dirilişler, baharın gelişyle toprakta gerçekleşen uyanışlar Allah'ın kudretini ispat etmektedir. İlâhi tecelliler değişim, uyanış, diriliş ve gelişmenin işaretidir. Allah zâtı bakımından âlemlerden müstağnîdir. Eşyâdan âzâde, yaratılmışlardan ötedir. Ancak o isim ve sıfatları, efâl ve yaratması ile eşyanın tesbihâtına

¹³ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 10-11.

âmâde, yaratılmışların beklentilerine râm, kullarının yakarışına yakındır. Eşyânın herbiri ilâhî isimlerden birinin tecelligâhıdır.

Âlemde vücuda gelen herşey Allah'ın emrindedir. Arş, Kürsî, kâinat ve insan O'na muhtaçtır. Güneş sistemi ve gezegenler Allah'ın zâtına delâlet eden birer âyettir. Kâinat kitabı Allah'ın âyetleri ile doludur. Kâinatın her zerresi sünnetullahın eseridir.

Allah yarattığı nesnelere herbirini bir hizmete vesile kılmıştır. Maksudsuz, gayesiz ve anlamsız bir şey yaratmamıştır. Varlığın herbiri lisân-ı hâllerile Hakk'ı tesbih etmektedir. Eşyâdan herbiri zâtî emre uyup Allah'ın buyruklarını yerine getirmektedir. İlâhî terazide şaşma olmaz, Allah'ın yaratmasında ölçüsüzlük bulunmaz, kozmik âlemde kaosa rastlanmaz, tüm yaratılmışlar Allah'ın emrine musahhar kılınmıştır. Âlemin tesbihatını idrak, eşyânın künhüne vukufiyet, esrâr-ı ilâhîyi keşf ancak muvahhidlere nasip olmaktadır. Mevcûdâtın suretleri Allah'ın birliğine delalet etmektedir. Âlem kitabını okumak kişiyi muvahhid kılmaktadır.

Âlemdeki efâl tecellisi şühûd ehlini Hakk'a hayran ve âşık bırakmaktadır. Âşıklar her daim Allah'ın âlemdeki cemâl tecellisini seyredip sermest olmaktadır. Onlar eşyânın cemâl-i ilâhîyi izhâr ettiğini düşünmektedir. Hakk'a vuslatı esas alan âşıklar âlemi asla Yaratan'dan ayrı düşünmezler. Âlem aynasına bakıp Mutlak Güzelliğe hayran kalırlar. Mazharındaki güzellik yansımalarına baktıkça Zâhir'in güzelliğinden yoksun kalmazlar.

Varlık dünyasına dalıp güzellikleri temaşa eden Şeyh Hâlid de Rabbinden kendini gurbette koymamasını, aşktan yoksun bırakmamasını, gönlünde Allah'ın zikrini enis kılmasını niyaz etmektedir.¹⁴ Kendi varlığını izafi, Hakk'ın vücudunu hakiki olarak görmeye davet eden Şeyh, benliğimizi ortadan kaldırıp ikiliği gidermeyi, kendimizden geçip Allah'ta fani olmayı şu gazelini ayan bir şekilde beyan etmektedir:

Hakk'ı zikr et dâim etme infikâk
Vâhiddir ol Mevlâ yokdur iştirâk

O halk etdi mülkü mülkünde Mâlik
Hemen odur başka yokdur iştirâk

¹⁴ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 179-180.

Yok idiñ sen yokdan o halk eyledi
Eder mi sanırsıñ senden infikâk

Varlığın ondandır yok sende varlık
Varlıkla Hâlık'a etme iştirâk

Abes mi halk olduñ yok mu hidmetiñ
Hâdim-i Mevlâ'sıñ etme iştikâk

Kâdir ü Kayyûm o birdir ol Allâh
Kudret-i Mevlâ'ya etme iştirâk

Rezzâk oldur verir kullara rızkı
Lâyık mı esbâbı etmek iştirâk

Hâsılı hâfızdır hıfzında eşyâ
Ya neden mahlûku etdin iştirâk

Hâlid'i lutfuñdan ey Kerîm Mevlâ
Hıfz et mevânî'den koyma iştikâk¹⁵

Şeyh Hâlid bu dizelerinde; Allah'ın vahdaniyetini, âlemdeki tasarrufunu, kendinin mevhum varlığını, yaratılışın hikmetini, rızkın Allah'tan olduğunu, eşyanın Allah'ın hıfz u emanında olduğunu, Allah'ın kullarına lütfuyla muamele kıldığını idrak eden kulların zikrullahtan geri durmama-
cağını belirtir. Kişi sevdiği ile beraberdir, ancak muhabbet de marifet oranındadır. Dolayısıyla Şeyh Hâlid bizleri önce Hakk'ı gereğince tanımaya davet etmektedir. Diğer yandan insan olmak Hak aynası haline gelmektir. İnsanlık cevherine sahip olanların ne denli bir hazineye sahip olduklarını

---

¹⁵ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 202-203.

bilmesi, insanlıktan yoksun kalmaması istenmektedir. Şeyh Hâlid insan olmanın kıymetini şu şiiri ile beyan kılmaktadır:

Dilâ yak şemâ-ı feyzi gözün aç bak ne insânsın
Neden kaldın bu zulmetde bugün kâbil-i İrfânsın

Saňa lutf eyledi Allâh edib ihsânı fazlından
Sen olduñ ekmele-i mevcûd bilirseñ bir ulu hânsın

İçin Hakk'a tışın halka olup mir'ât-ı Rabbânî
Melekdir sîretiñ ey dil dahi sûretde hayvânsın

Vücûb imkân sevâhilin muhât olduñ bilirseñ sen
Dahi hem dürr-i vahdetle leb-â-leb bahr-i Rahmânsın

Tulû' eyler saňa nûr-ı hidâyet dembedem yoksa
Cinân-ı ma'rifetle câmi'-i nîrân-ı zulmânsın

Cüyüş-ı nûr-ı İrfânla hevâ askeriniñ ey dil
Bugün meydân harbinde karârgâh olmuş insânsın

Tabâyi'le bütün evhâm hayâlât askeri cümle
Seni teshîr edip bend eylemiş kendine hayrânsın

Ara bir mürşid-i kâmil bulup kul ol kapısında
Bilirseñ sen seni şimdi esîr-i nefis ü şeytânsın

Yüzün sür yerlere ağla saňa imdâd ede Allâh
Beşerseñ sen vücûd sicninde kalmış âcizândansın

Devâm et zikr-i evrâda riyâzetle geçir evkât
Tulû'-ı nûr-ı İrfânîñ mukarrer sen bir insânsîñ

Küsûf-ı benliği kaldır tulû' etsin o nûr sende
Münevver eylemezsen kalbiñi sen bil ki hayvânsîñ

Vücûduñ rûh u kalbe kalb ü rûhuñ tâbî'-i Hak kıl
Tecellî eyleye ol nûr ki bak gör sen ne sultânsîñ

İlâhî Hâlid'e lutf et halâs eyle bu berzahdan
Rahîmsîñ rahmetiñ çokdur bütün mahlûka Rahmânsîñ¹⁶

Kâinat ağacının meyvesi olabilmek, yaratılışın sırrına ermek, suretin ötesinde insanlık mayasına sahip çıkabilmek için insanın nâkısılıktan kurtulması gerekmektedir. Nâkısılıktan kemâlâta, sûretten mânâyâ, eşyâdan hakîkate yolculuğun adı ise seyr u sülûktür. İnsanın önce tahalluk boyutunda ahlâkî olgunluğa ermesi gerekmektedir. Varlıklar âleminde yerini görebilmesi varlık aynasına bakmasıyla orantılıdır. Şeyh Hâlid *Divan'*ının genelinde bizlerden seyr u sülûk eğitimi ciddiye almaya davet etmektedir.

2. KÂMİL İNSANIN SEYR U SÜLÛK EĞİTİMİ

Seyr u sülûk eğitimi; varlıktan soyunmak, ağıyârdan soyutlanmak, gönül safiyetine ermek, dergâha yüzler sürmek, hayret makamına ermek, tüm nişanları atmak olarak gören Şeyh Hâlid, seyr u sülûk sürecini hac metaforu ile izah etmektedir. Ona göre Kâbe'yi tavaf, Vuslat Kâbe'sini ziyaretir. Kâbe'ye varmak varlıktan soyutlanmak ve tüm varlığını dosta vermektir. İhram elbisesini giyinmek taat ihramına bürünmektir. İhram elbisesi ile tüm kisvelerden sıyrılmak kastedildiği gibi taat ihramıyla da şüphe krizinden tecerrüd etmek gerekir. Arafat dağında vakfeye durmak irfan dağına çıkmaktır. Arafatta gerçekleşen dualarla kemlat sağlandığı

---

¹⁶ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 237-238.

gibi irfan dağına çıkmakla kişi yükselişe erecektir. Mina'da gerçekleştirilen şeytan taşlama vecibesi, aşk ve muhabbet Minası'na varmakla özdeştir. Aşk Minası'nda nefsin arzularına reddiyede bulunulmakta, nefsin boynuna kement atılmakta, nefsin arzularından sıyrılmakta ve nefis putu taşlanmaktadır. Mina'da gerçekleştirilen kurban vecibesi, Aşk Minası'nda sunulan can kurbanıyla eşdeğerdir. Aşk Minası'nda âşıklar dostu canlarını kurban ederler. Hacca gitmenin hedefi Hakk'ın rızasına ermektir. Hac yolculuğu Dost'a yolculuktur. Beytullah yolcuları Allah'ın misafirleridir. Seyr u sülûk eğitimi de vuslat yolculuğudur. Beytullahı ziyarete gidenlerin günlerini çarşı ve pazarda heba etmemeleri, ilgi dağılmasına maruz kalmamaları gibi sülûk eğitimine koyulanların da ağyâra dikkat kesilmemeleri, ilgilerini Hak'tan ayırmamaları gerekmektedir. Haclıların her daim telbiyede bulunmaları, sürekli yakarış halinde olmaları gibi sâliklerin de gönüllerinde Allah'ı zikretmesi ve Allah ile beraber olması gerekmektedir.¹⁷

Seyr u sülûktan maksadın ne olduğunu soranlara Şeyh Hâlid, kul olup Hakk'a ibadet etmek olduğunu, ubudiyeti seyr u sülûkun başı gördüğünü söylemektedir. Ona göre yanlış iş tutarak dervişlik olmaz, gözyaşı dökmeden eksiklikler giderilemez, masivayı terk etmeden ilahi inayet elde edilemez, kibir ve gururdan kaçınmadan derviş olunmaz, yerlere yüz sürmeden ilahi rıza hasıl olmaz, heva ve hevesleri terk etmeden evrâd-ı şerîf okunamaz, ahde vefa göstermeden şeyhe intisap edilemez.¹⁸ Seyr u sülûkun anlam kazanması mürşid-i kâmile intisap, ihlas, tezkiye ve zikir ile sağlanabilmektedir.

2.1. Mürşid-i Kâmile İntisap

Şeyh Hâlid bizzat kendi seyr u sülûk tecrübesinden bahsederken, onulmaz derde müptelâ olduğunu, derdini dindirmek için derman arayışına çıktığını, tabiplere yalvarıp derdine çare olacak ilaçlar sorduğunu söyler. Şeyh Hâlid, sonunda tabiplerin nabzına dokunup derdini teşhis ettiklerini ve böylesi bir derde ehl-i zahirde ilacın olmadığını söylediklerinden bahsetmektedir. Tabiplerin ona, "*Derdine dermanı Hak'tan dile, aklını ve fikrini terk edip yerlere yüz sür, var git bir mürşid-i kâmile senliğini ver, zira sende bu varlık varken bir ilaç bulamazsın, gece gündüz Allah'ı zikrederek gıdalan, çünkü Allah'ı zikirden başka ilaç elde edemezsin, Hz. Ahmed'in şeriatını başına*

¹⁷ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 176-177.

¹⁸ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 188.

taç eyle, zira Hz. Ahmed'in pâk şeriatından başka ilaç bulamazsın" dediklerini belirtir.¹⁹

Şeyh Hâlid'e göre derdi olmayana derman verilmez. Dermanın hasıl olması için dertlenmek gerekmektedir. Âlem Lokman ile dolu da olsa derdine derman aramayana tabip vasıl olmaz. Çare arayanların önce derdini bilmesi gerekmektedir. Çünkü derdin hilafına derman bulunmaz, hatta bazen yegâne derman, derdin bizzat kendisidir. Âlemin kendisi gibi derdi de fânîdir. Dolayısıyla fânî olanı dert edinmenin anlamı yoktur. Bir mürşid-i kâmil arayıp tüm cihanı terk etmek gerekir. Zira mürşid-i kâmil olmadan derman bulunmaz. Derdine çare bulmak isteyenlerin başıboş dolaşması uygun düşmez. Hak'tan özge derman olmadığına göre, o halde ne yapmalı?

- Allah'a teslim olup masivayı terk etmeli
- Gece gündüz Mevlâ'nın zikrini vird eylemeli
- Vird-i Hüda'yı kendine dert eylemeli.²⁰

Şeyh Hâlid'in bizzat kendisi mürşidinin cemâline pervane kesilmiş ve mürşidinin aşkına yanmıştır. Akıl ve fikirlerinden soyutlanıp mürşidinin huzuruna divâne olarak varmıştır. Şeyhinin huzuruna vardığında âşıklık makamına eren dervişlerin aşk şarabını içip sarhoş kesildiklerini ve herbirinin dîvâne konumda olduklarını görmüştür. Dergâhtaki bu dervişlerin cem olup zikir-i Yezdân'a baş verdiklerini görünce bambaşka hâllere bürünmüş ve inim inim inlemiştir. Yoğun uğraşlar sonucunda pîrine varmış, yüzlerini yerlere sürüp yalvarmıştır. Sonunda elinden tutan mürşidi kendisini varlığından soyutlandırmıştır. Daha sonra mürşidinin kendine olan nasihatini şu şekilde dile getirmektedir:

*Dünya fanidir ve sâlikin şanı terk-i cân etmektir
Sen de varını terk et ki Yâr'ini bulasın*

Bu maksatla canını kurban etmeye geldiğini söyleyen Şeyh Hâlid, ezelde Yâr'e hayranken şimdi ayrı düştüğünden, kendisini göremez olduğundan ve ağlamaya başladığından bahsetmektedir. Sonunda kendine

¹⁹ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 161.

²⁰ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 162-163.

çare aramak için çırpınırken, benliğini terk edip sultana geldiğini söylemektedir.²¹

Şeyh Hâlid'e göre mürşid-i kâminden istifade etmenin yolu; benlikten kurtuluş, aşkı tadış, hizmette öncülük, tevâzû hâli, gönül safâsı, şöhretten kaçış, iddiayı terk, hidayet nuru, zikre devam, fütühâta eriş, dostluk ve hevâdan kurtuluştur.²²

Mürşid-i kâmile intisap merasime koyulmak değildir. Dervişlik bir gösteriş ve iddia makamı olamaz. Tasavvufta alınan seyr u sülûk eğitiminin temelinde ihlas olmalıdır. Dini Allah'a has kılma çabası olan dervişlik, Allah ile kurbiyet sağlamaya çalışmaktır. Şeyh Hâlid tarikata intisap eden müntesiplerinden ihlasta karar kılmalarını istemektedir. İntisabı anlamlı kılan yegâne unsurun ihlas olduğunu söylemektedir.

2.2. İhlas

Seyr u sülûkun esasını ibadete devam olarak niteleyen Şeyh Hâlid, seyr u sülûkun kemalini ihlâsa bürünmekte görmektedir. O şu gazeliyle bizleri ihlastan ödün vermemeye davet etmektedir:

Sâlik-i Hak için her anda ihlâs
Lâzımdır etmeklik amelde ihlâs

Ecsâda benzetdi ârif a'mâli
Bilirseñ rûh oldu amelde ihlâs

Zâhidân isteyip ecr-i mesûbât
Eyledik sanırlar amelde ihlâs

Sen kulsun kullara lâzım İbâdet
Edip vechen lillâh amelde ihlâs

²¹ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 164-165.

²² Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 174-175.

İbâdet memlûkuñ ihsân Mâlik'îñ
Ya neden etmezsiñ amelde ihlâs

Olmasa va'd ile hem de va'idi
Acep etmez miydiñ amelde ihlâs

Havl ü kuvvet Hak'dan yok sende senlik
Tecrîd ol bul var sen amelde ihlâs

Ne hizmetle olduñ nâil-i eltâf
Añlarsañ yoklukda amelde ihlâs

İlâhî rahm eyle hâl-i Hâlid'e
İhsân et lutfuñdan amelde ihlâs²³

Tecrîd, tefrîd ve vahdet boyutuyla kulun Hakk'a kul olma çabasına dikkat çeken Şeyh Hâlid kulun Allah'a karşı şeksiz ve şüphesiz bir imanı, katıksız ve karışksız ameli, şaibesiz niyeti, hesapsız ve kitapsız bir teslimiyeti benimsemesini istemektedir. İbadetlere güvenmemeyi, amelini görmemeyi, beklenti içerisinde olmadan amel etmeyi önemsemektedir. İman amel bütünlüğünü telkin ederken amellere bel bağlamamayı da salık vermektedir. Amellerin çokluğunu değil devamlılığını ve sıhhatini önemsemektedir. Amelleri boşa çıkarmadan salih amel talibi olmayı öngörmektedir. Cennet umudu, cehennem tasası ile değil zât-ı sırf için amel kılmayı talep etmektedir. Tasavvufta terk bilincini ön plana çıkarıp terk-i dünyâ, terk-i ukbâ, terk-i hestî ve terk-i terk bilincine ermeyi vurgulamaktadır.

Mürşid-i kâmile intisap ederek seyr u sülûk eğitimine başlayan ve dervişlikte ihlaslı davranmaya özen gösteren müntesiplerini nefislerinin zebunu olmamaya, nefsin hevâsına kapılmamalarını, nefislerini arındırmalarını, nefislerinin kabalıklarını giderip letafet ve zarafete bürünmelerini öngörmektedir. Seyr u sülûk eğitiminin amacını nefsi öldürmek değil

---

²³ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 205.

nefsi terbiye etmek ve nefsin hastalıklarını tedavi etmek olarak görmektedir. Dolayısıyla Şeyh Hâlid'in seyr u sülûk metodunda üçüncü temel unsur tezkiye-yi nefistir.

2.3. Tezkiye-i Nefis

Mürşid-i kâmile intisapla başlayan, ibadete devamla anlam kazanan, ihlâsa riâyetle sâfiyet kazanan seyr u sülûk, ancak nefis terbiyesiyle hâsıl olur. Nefis terbiyesi cihâd-ı ekberdir. Nefsin isteklerine boyun eğmek zafiyettir. Seyr u sülûk nefsin ıslahına çalışmaktır. O bu gerçeği gazelinde şu şekilde dile getirmektedir:

Sâlik-i Hak için lâzımdır cihâd
Halka-ı tevhîdde edip ittihâd

Ğazâ-ı ekberdir buyurdu bize
Ol sultân-ı kevneyn nefis ile cihâd

İ'mâr edip evvel hısn-ı tevhîde
Girip ol kalaya sen eyle cihâd

Ferâiz vacibât sünnet cevşenin
Giyip eyle kardaş nefis ile cihâd

Pâk et dil mülkünü cümle sivâdan
Alıp nefis elinden eyleyip cihâd

Bendesiydi nefsiñ ezelde rûhuñ
Uyup ol hannâsa etdi irtidâd

Vesâvisle alıp dil mülkün elden
Harâb etdi kardaş edip infisâd

Zikrullâh seyfini sen de al ele
Çalışıp esîr et eyleyip cihâd

Teslîm et mürşide eylesiñ te' dîb
Tâ ede rûh ile her dem ittihâd

Murâdı ne ise olsun hem fânî
Tâat-ı Hudâ'yı edip i'tiyâd

İklîm-i vücûdda olan mevcûdât
Emr-i Hakk'a etsiñ cümle inkıyâd

Âteş-i aşkıyla yansın kül olsun
Edip Hak zikrini her a'zâ mu'tâd

Habîb'îñ hakkı' çin Hâlid'i yâ Rab
Mutmainn-i nefis et etsiñ inkıyâd²⁴

Nefis terbiyesi zorlu ve önemli bir meşgaledir. Şiirde de vurgulandığı üzere sağlıklı ve anlamlı yaşan nefsin arzularını sınırlamaktan geçmektedir. Nefsin bayağı tutkularına dur diyebilmek mücadelecî bir kimliği gerektirmektedir. Nefsin arzuları bitmek bilmemektedir. Nefis her defasında sahibini kendine mahkûm kılmaya çalışmaktadır. Nefsin ibadet, taat, zikir, hizmet ve aşk coşkusuyla iyiliğe ve güzelliğe alıştırmaları gerekmektedir. Nefisle mücadele birmek bilmeyen kavgaya tutuşmaktır. Kişinin nefsiyle kendi başına mücadele etmesi kolay değildir. Kendi zafiyetlerini kendisine gösterecek, düştüğünde elinden tutup kaldıracak, nefsin gerçekleri görmez kılan kalın perdelerini sıyrarak, basiret ve firaset eğitimi verecek bir mürşid-i kâmile çok ihtiyaç vardır. Özellikle nefsin mutmainne makamına yükselmesi noktasında âriflerin nazarı ve desteği gerekmektedir. Zorlu mücadele olan böylesi bir nefis terbiyesi ile arınan insan, sonunda âlemin esrarına vakıf olmaya başlar. Nefis terbiyesinin başarılı olmasını sağlayan

---

²⁴ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 209.

en önemli unsur zikirdir. Zikir erdirici ve öldürücü bir aktivitedir. Zikir, âlemin oluş seyrine bilinçli katılımdır. Zerreden küreye ilahi tecellileri müşade edip Hakk'ın büyüklüğünü idraktır. Seyr u sülük eğitiminin nefis terbiyesini başarılı kılan zikir uygulaması dervişin basiret ve firasetini artırır. Bu gerçekten hareketle Şeyh Hâlid de Divan'ında bizleri sıklıkla zikir diriliğine davet eder.

2.4. Zikir

Mürşid-i kâmilin intisap sürecinde müridinden beklediği yegâne görev, kalbini ve dilini Allah'ın zikrine alıştırmaktır. Ona göre zikrin tesiri, aktadıncak hevâ ve hevesle söylenen sözleri terk ettikten sonra sağlanır.²⁵ Şeyh Hâlid şiirlerinde zikrin insanı hangi boyutta kemale erdireceğini şu şekilde açıklar:

Zikir ile tenvîr edip gel gönlüñü bul tâze cân
Her İbâdetde esâs zikr-i Hudâ hem cisme cân

Bir İbâdetde eğer olmazsa zikr-i Hak gönül
Rûhu yok bir cisme beñzer yokdur onda rûh u cân

Bulmadı kimse felâhu illâ zikr-i Hak ile
Fezkürullâhe kesîran oku Kur'ân' da ayân

Hak yanında zikr olunmak diler iseñ ey dilâ
Zâkir ol kim *fezkürûnî* âyet-i Hak' dır inan

Bir İbâdet olmadı şart etdi oña vaktini
İllâ zikr-i Hak için olmaz bilirseñ bir zamân

Yatar oturur gezerken zikre kâim ol dedi
Fezkürullâhe kıyâmen şâhidimdir bu ayân²⁶

---

²⁵ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 153.

²⁶ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 272-273.

Zikrullah muhabbetin bir eseridir. Şeyh Halid'e göre Hak katında anılmak isteyen önce kendisi Hakk'ı anmayı öğrenmelidir. İlahi fermana uyarak kulun yatariken, otururken, yürürken ve gezerken Allah'ı zikretmesi gerekmektedir. Zikrullahtan başka kişiyi felaha erdirecek yol yoktur. İbadetler de zikrin kemali içindir. Zikre âşinâ olanlar Allah ile ülfet edenlerdir. Zikir Allah'ı hatırdâ tutmak olduğuna göre zikretmek suretiyle kul gafletten kurtulmuş olur. Şeyh Halid'in zikir telkinlerinde kelime-i tevhidin ayrı bir hususiyeti vardır. O kelime-i tevkid zikrini zikr-i sultânî olarak niteler. *Divan'*ında sıklıkla zikr-i sultanîden bahseden Şeyh Hâlid, nefsin ıslahını sağlayan yegâne unsurun kelime-i tevhid zikri olduğunu belirtir ve şu şöyle seslenir:

Çâresizler çâresi

Lâ ilâhe illallâh

Her bir derdiñ devâsı

Lâ ilâhe illallâh

Vird-i zebânîñ olsun

Lâ ilâhe illallâh

Yüz dört kitâb ma'nâsı

Lâ ilâhe illallâh

Zâkiri mahrûm koymaz

Lâ ilâhe illallâh

Sürer dilden hannâsı

Lâ ilâhe illallâh

Her kim dese şevk ile

Lâ ilâhe illallâh

Şirkden pâk eder nâsı

Lâ ilâhe illallâh

Kâili bulur necât

Lâ ilâhe illallâh

İslâm eder her nâsı

Lâ ilâhe illallâh

Kanğı dil evrâd etse

Lâ ilâhe illallâh

Râzî olur Mevlâsı

Lâ ilâhe illallâh

Hâlid'e oldu evrâd

Lâ ilâhe illallâh

Dîn ü îmân esâsı

Lâ ilâhe illallâh

Şiirde de belirtildiği üzere "Lâ ilâhe illallah" zikri çaresizlerin çaresi ve her derdin devâsıdır. Şeyh Hâlid bize yüz dört kitabın manası olan kelime-i tevhid zikrini vird-i zebân kılmamızı istemektedir. Hak'tan mahrum kalmamak, şirkten korunmak, gerçek Müslüman olmak, necâta ermek, şeytanın her türlü vesvesesinden korunmak, şevke ermek ve Hak'ın rızasına kavuşmak için kelime-i tevhid zikrine koyulmak gerekmektedir. Allah'ı zikri şiar edinen, Allah'ın zikriyle hoşnut kalan ve huzuru Allah'a bendelikte gören Şeyh Hâlid, gönlünden ve dilinden düşürmediği Allah özlemine şiirinde şu şekilde dile getirmektedir:

Nâz u edâñ ey dilberâ
Verir âşıklara safâ
Hecriñle tek etme azâb
Baş u cânım olsun fedâ

Ne emr ederseñ et baña
Gerek safâ gerek cefâ
Dûr etme beni kapıñdan
Senden ne gelse merhabâ

Şem'-i cemâliñe cânâ
Yandıkca dil bulsuñ safâ
Aşkıñ âteşine yâ Rab
Yandır beni subh u mesâ

Bir âcizim geldim saña
Koyma lutf et beni baña
Alıp bu varlığım benden
Olsun zikriñ baña ğıdâ

Varım cümle olsun fedâ
Dil zâtıñla bulsun bekâ
Terk edip ben beni cümle
Hemen sende bulam ğınâ

Hâlid kapıñda bir gedâ
Etme senden bir dem cüdâ
Vaslıñla eyle ihsânı
Ederseñ de tek et cefâ²⁷

---

²⁷ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 224.

Şeyh Halid'e göre tek sevgili Allah'tır. Sevgili'nin nazı da edası da âşıklara safâ verir. Sevgili'den ayrılığın büyük bir azap olduğunu söyleyip başını da canını da Hakk'a feda kıldığını söylemektedir. Allah'ın zikrinde o kadar fani olmuş ve Allah'ın sevgisine o kadar meftundur ve Allah'ın sevgisine o kadar meftundur ki Şeyh Halid Allah'ın tüm emirlerine amadedir. Hak'tan gelen herşeye hayrandır. Hakk'ın lütfundan da kahrından da hoşnuttur. Onun Allah'tan tek dileği vardır, o da Hak kapısından kovulmamaktır. Zâkirin neden Allah'ın zikrine kendini kaptırdığını da söyler. İlahi cemal nuruna yandıkça Hak'tan dilinin safa bulduğunu, muhabbeti arttıkça dilinden dökülen Hak zikrinin ziyadeleştiğini belirtmektedir. O nedenle sabah akşam Hak'tan aşk ateşiyle kendisini yakmasını istemektedir. Zikrin hangi hâlet-i rûhiyede gerçekleştireceğini söyler. Ona göre zâkir önce acziyetini hissetmeli, Allah'a muhtaçlık hissi içerisinde Allah zikrine koyulmalıdır. Zikrin zâkire gıda olmasının yolunu zâkirin varlığından sıyrılması olarak göstermektedir. Kendisini Hak kapısının gedâsı olarak niteleyen Şeyh Hâlid bu kapıya layık bir duruş sergilemeyi seyr u sülûkun bir başka hususiyeti olarak niteler. Hakk'ın zikrinde varlık bulanlar Allah'tan başka çare ve adres bilmez. Hak kapısına baş koyup Hak'tan niyaz ederler.

2.5. Tarikat Âdâbına Riayet

Şeyh Hâlid tasavvufî eğitimin icra edildiği tarikat terbiyesine büyük önem vermektedir. Bir mürit intisap ettiği mürşid-i kâmilin hakkını vermemelidir. Müntesip bulunduğu mürşidin dergâhındaki manevî atmosferden gereğince istifade etmelidir. Kendisini yetiştiren mürşidin hizmetinde olmalı ve tarikatının âdâbına riayet etmelidir.

Şeyh Hâlid, pîrlerinin Nakşbendiyye şeyhleri olduğunu belirtmekte, Nakşbendî zümreleri olarak gönül âlemlerini seyran kıldıklarını ifade etmektedir. Âdâb ve erkâna riayette titiz davrandıklarını, Nakşî yolunu izlerken yaşadıkları hoşnutluktan mest olduklarını beyan kılmaktadır. Nakşîliğin on bir prensibinden "nigâh dâşt" esasına telmihte bulunarak letâif dersleri aldığını, her hâlini letâfete büründürmeye çalıştığını belirtmektedir. Nigâh daşt ilkesi ile Nakşbendîlerin nefesi tutarak kelime-i tevhid zikrine koyulduklarını, Hakk'a dönen sâlikin bu dönüş ve yöneliş hâlini muhafaza ettiklerini söylemektedir.

Şiirde zikrettiği ikinci ilke “yâd kerd” esasıdır. Zikretme ve hatırlama anlamına gelen bu terim, müridin şeyhinden vird olarak aldığı zikri, kalbi ya da dili ile icra etmesi demektir. Sâlikin murakabeye ulaştıktan sonra uyguladığı nefy u isbât zikridir. Nakşbendîyyenin ilk dönemlerinde dudakları kapatıp dili damağa yapıştırarak kelime-i tevhidi kalbî yolla icra etme şeklindeki bu zikir genel kabul görmüştür.²⁸ Her gün belli sayıda yapılır. Zâkir, gözlerini yumar, ağzını kapatır, dişlerini birbirine kenetleyip dilini damağına yapıştırır. Nefesini tutup dili hareket etmeksizin kalbiyle zikredecek şekilde illallah lafzını kalbine vurdurur. Harâret, bütün vücuduna başını hareket ettirerek yayılır. Kalbinden bütün fanîleri çıkarıp onlara fenâ nazarıyla; Bâkî olana da bakâ nazarıyla bakar. Bu şekilde yirmi bir veya yirmi üç kez söyledikten sonra “*Muhammedun Rasulullah*” der. Bu esnada maksudundan başkasını düşünmez.²⁹

Şiirde dikkat çekilen üçüncü ilke; “sefer der vatan” prensibidir. Nakşbendîler batınî yolculuğa, yani merkezinde kalbin bulunduğu kişinin içsel âlemindeki, kendi vatanındaki yolculuğa vurgu yaparlar.³⁰ Nakşbendîler Vatanda yolculuk anlamına gelen bu terimi; sâlikin kötü huylardan iyi huylara, nefsânî sıfatlardan melekî sıfatlara doğru sefer etmesi ve ahlakını değiştirmesi, mürit olmak isteyen kişinin uygun bir şeyh bulmak gayesiyle yolculuk etmesi ve farklı şehirlerde dolaşması, sûfnin vatanda yani halvet odasında zikir ve müşahede ile meşgul olarak kalb gözünün açılması ve bu kalb gözüyle âlemi müşâhede etmesi, âlemin derinliklerinde bu göz ile yolculuk etmesi, kalbdeki dünyevî düşüncelerden ve mâsivâdan Allah’a doğru sefer etmesi manalarında kullanmışlardır.³¹

“Sefer der vatan” prensibine riâyetle Nakşbendîlerin hâlden hâle devr eylediklerini söyleyen Şeyh Hâlid, dost illerini dolaştıklarını, vardıkları yerlerde dost kokusu aldıklarını ve dostlarla birlikte olmanın tadına erdiklerini belirtmektedir. Nakşbendiler olarak bir yerde karar kılamadık-

²⁸ Necdet Tosun, *Bahâeddin Nakşbend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı -XII-XVII. Asırlar-* (İstanbul: İnsan Yay., 2003), 337.

²⁹ Roberte E. Ornsten, *Yeni Bir Psikoloji*, çev. Erol Göka & Feray Işık (İstanbul: İnsan Yay., 2001), 123-124.

³⁰ Hamid Algar, “Nakşibendi Tarikatında Hafî ve Cehrî Zikir”, *Nakşibendilik*, haz. A. Cüneyt Köksal (İstanbul: İnsan Yay, 2007), 106.

³¹ Tosun, *Bahâeddin Nakşbend*, 336.

larını, hem ticaretlerini hem de seyr u seferlerini rûhânî olarak sürdürdüklerini belirtmektedir. Nakşbendilerin yegâne kârının aşk ile yanmak olduğunu söylemektedir.

Şeyh Hâlid'in şiirlerinde vurgulanan tarikatın dördüncü ilkesi "halvet der encümen"dir. Toplum içinde yalnızlık anlamına gelen bu terim, sûfinin bir köşeye çekilmeyip halk arasına karışmasını, ancak bedenlen halk arasında iken kalben onlardan ayrı, yalnız ve Allah ile birlikte olmasını ifade etmektedir. Görünüşte halk ile hakikatte Hak ile birlikte olmak, el kârda gönül yârde/dest be kâr ve dil be yâr, beden pazarda kalb yârde/ten der bazar ve dil ba yâr olmak gibi deyimler bu manada kullanılmıştır. "Onlar, ne ticaret ne de alış verişin kendilerini Allah'ı anmaktan, namaz kılmaktan ve zekât vermekten alıkoyamadığı insanlardır" (en-Nur 24/37) âyetinde halvet der encümen prensibinin tavsiye edildiği kabul edilir. Bahâeddîn Nakşbend hacca gittiğinde Mina Pazar'ında bir gencin yaklaşık 5000 dinarlık ticaret yaptığı hâlde kalbinin bir an bile Allah'tan gafil kalmadığını müşâhede ederek ondan övgüyle bahsetmiştir.³² Şeyh Hâlid de azimet ridâsını giyip halkın arasına karışıklarını ve tarikatlarını soranlara Nakşbendîyiz cevabını verdiklerini söylemektedir.³³

O şiirlerinde yer yer Nakşbendiyye dergâhının manevî atmosferinden bahsetmektedir. Bir yandan Nakşbendiyye erkânının önemine vurgu yaparken diğer yandan da tarikatın hâcegân usulü olduğunu söylemektedir. Yani Nakşî erkânının aynı zamanda ilmiyye sınıfından olan yolun büyüklüklerince belirlendiğine dikkat çekmektedir. O geleneğin öngörülerine sadakat göstermek gerektiğini ve dervişlerin yolun erkânına rağmen bir tutum izlememesi gerektiğini vurgulamaktadır. Nakşî erkânında mâsivâdan sıyrılmayı, ilahi aşkla kalbi cilalamayı, zikri kalbî olarak ve sessiz bir şekilde yapmayı, geceleri ihyâ etmeyi, Hak yolunda can vermeyi, tevhid halkasına katılmayı, ölü bedenleri diriltmeyi temel esaslar olarak görmektedir.³⁴

³² Algar, "Nakşibendi Tarikatında Hafî ve Cehrî Zikir", *Nakşibendilik*, 106.

³³ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 174.

³⁴ Nakşibendîniñ erkânı
Hem tarîk-ı hâcegânı
Bu yolda kurdu pîrânı
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azizân

Arab ekrâd cümle Türkân
Pîr-i pîrân hem hâcegân
İttifâk-ı cümle pîran
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

Sivâyı dilden çıkarır
aşk-ı Hak'la cilâ verir
Ol dem zikr-i hafî olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

İhyâ geceleri olur
Taleb-i Hak olan gelir
Cân veren cânânı alır
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

Halka-ı tevhîd kurulur
Erkân-ı pîrân sürülür
Mürde dile cân verilir
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

Ervâh-ı pîrân cem' olur
Tevhîd-i Hak i'ân olur
Gelenler maksûdun bulur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

A'mâ burda bînâ olur
Göñül dildârını bulur
Her demde üç bayram olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

Ebkem olan gûyâ olur
Sâlike aşk ihsân olur
Herkes buña hayrân olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

Şeyh Hâlid'in tasavvufta benimsediği bir diğer yol Üveysîliktir. Şeyh Hâlid Üveysîlik yolunda benimsedikleri yegâne usulün Hak yolunda can vermek olduğunu söyler.³⁵ Üveysîliği ile tanınan eden Şeyh Hâlid, takip ettiği yolun başlangıcını tüm tarikatların sonu olarak görmektedir.³⁶

3. İNSANIN İRFAN HAZİNESİ

Seyr u sülûkunu tamamlayan, tasavvufî ahlâkı kemâle erdiren ve Allah'ın zikri ile ünsiyet kazanan sâlik, sonunda marifetullaha ermeye çalışır. İnsan olmaktan kasıt Allah'ı tanımaktır. İnsan için en büyük felaket gaflete düşmektir. Mâsivâyâ aldanmak, ağyâr ile oyalanmak, Allah'tan başkasına nazar etmek çıkmaz sokaklara girmektir. Tasavvuf elde edilen bilgi marifettir. Marifet ilmin de ötesindedir. Marifet zâhirî bilgilerin kavramaktan aciz kaldığı hakikatin derinliğini idrak etmeyi sağlar. Çünkü zâhir ulemâ görünüşte ilim ve amelden bahsederler, fakat kimi zaman kayıtlardan kurtulamazlar. Şeyh Hâlid'e göre sarf, nahiv, mantık ve meânî okuyarak birtakım bilgilere sahip olmak ilim ve irfan sahibi olmak anlamına gelmez. Onun tavsiyesi öğrenim görüp fetva verecek düzeye gelmekle kişinin ârif olduğunu zannetmemesi, insaf edip kendine gelmesidir. İlim ehline yaklaşan öncelikli olarak nelerden sakınıp nelere itaat edeceğini bilmektir. Zâhir ulemasının kimi zaman ilmiyle mağrur olmasının yegâne sebebi dünya sevgisidir. Öze değil kabukla, manayla değil suretle uğraşan zâhir ulemâsı nereden geldiklerini, ne tür hâller yaşadıklarını, âlemlerin yaratılışından maksadın ne olduğunu bilmezler. Şeyh Hâlid'in beyanı ile ilim ve

---

Her kim gelir zâkir olur
Hasta ise şifâ bulur
Hâsılı Hak râzî olur
Budur erkân-ı hâcegân
Budur dergâh-ı azîzân

Hâcegânîñ hatmi olur
Zikr olur Kur'ân okunur
Hâlid buña hâdim olur
Budur erkân-ı hâcegân

Budur dergâh-ı azîzân. Bkz. Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 278-279.

³⁵ Râhımız râh-ı Üveysî hem ol oldu şâhımız/Ol sebepten râhımızdır bunda cân etmek fedâ. Bkz. Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 153.

³⁶ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 153.

irfandan maksat, Hakk'ı halka, halkı Hakk'a sevdirmek ve bu uğurda Hak yoluna baş koymaktır.³⁷

Şeyh Hâlid insanda farkındalık bilincinin artmasını, kişinin irfan duygusuna bürünmesini ve irfan sofrasından beslenmesini ister. İrfan bilincine ermek ve irfânî donanıma ermek için sâliklere yönelik reçetesini şu şekilde sıralar:

- Dünyaya aldanmamak
- Dünyaya geliş gayemizi bilmek
- Allah aşkı iddiasını değil "*küntü kenzen*" rumûzuna kulak vermeyi şîâr edinmek
- Allah'a itaat etmek
- İstikâmet ehli olmak
- Dünya hayatını bir imtihan mahalli görüp uyanık olmak
- Cism-i insanı korumak, rûh-ı hayvan ile ihtiyacımızı giderirken rûh-ı sultanîyi bedenimizde hâkim kılmak
- Niyet ve kast kanatlarıyla uçmayı başarmak
- Vehm-i hülyâyâ kapılmamak
- Yol oğlu olmak ve dünyada karar kılmamak
- Peygamberler, kitaplar, veliler, idraklerle sıralanan ilahi nimetlerden istifade etmek
- İlahi aşka düşmek³⁸
- Seyr u sülûkta temel esas irfana ermek, ilahi emir ve yasaklara uymak olmalı
- Bezm-i elestteki ahd ve misakı yâd etmeli
- İsyanlara ağlayıp her dem gözler al kan olmalı
- Gözünde hülyâ, dilinde sevdâ, endişesinde dost olmalı
- Zikri de fikri de yâr olmalı ve kendi varlığını unutmalı
- Firkat ateşi ile yanıp ciğeri kebab olmalı
- Allah'ın kahrını da lütfunu da bir görmeli
- Ölmeden önce ölme sırrına ermeli.³⁹

Ârifleri velâyet sultanları olarak gören Şeyh Hâlid, âriflerle zâhidler arasında kıyaslama yapar ve tercihini âriflerden yana koyar. Zâhidlerin

³⁷ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 161-162.

³⁸ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 215-216.

³⁹ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 240-241.

surete kapıldıklarını, esasa inemediklerini, dindarlık gösterisinden öteye geçemediklerini düşünür. Zâhidlere seslenerek kendilerini âriflerle kıyas etmemelerini tembih eden Şeyh Hâlid, ârifin hâlini iki cihanda kıyas edecek bir başka durumun olmadığına dikkat çeker. Çünkü hırka ve palas giyerek ortada dolaşanların mânâda sultan olanlara kıyas edilmesi mümkün değildir. Zira ârifler varlıklarını Hakk'a verip dirilişe ermişler ve taze cana kavuşmuşlardır. Candan geçip canana erdikleri için gerçek sultan konumuna ermişlerdir. Ârifler başkasıyla kıyas edilemez, çünkü onlar nûr-ı Hak'la görürler ve kudret-i Hak'la şerre engel olup hayra destek çıkarlar. Emr-i Hak'la dağı dağın üstüne kaldırırlar ve muhataplarının nefsanî arzularını bir nazarla ortadan kaldırıp bir nazarla onlara manevî hayat bahşederler.

Zâhidlere kendilerini âriflerle kıyastan kaçınmayı telkin eden Şeyh Hâlid, âriflere düşmanlık besleyenlere uyarıda bulunmakta ve Allah dostlarına düşmanlık besleyenlere Allah'ın harp ilan ettiğini hatırlatmaktadır. Ârifleri medheden Allah'tır ve âriflere hizmet eden hâdimler sultan olmaktadır. Şeyh Hâlid bu konuda Ashab-ı Kehf'in Kitmîr'ini örnek almak gerektiğini söylemektedir.⁴⁰

Şeyh Hâlid irfana ermenin ve insan-ı kâmil olmanın yollarını; lütf-ı ilahi, zühd, aşk, terk bilinci, nefisle cihad, mahviyet, zikir ve dertli olmak şeklinde sıralamaktadır. O bu aşamaların husulünü şu şekilde dile getirmektedir:

- Allah'ın inayeti olmadan mânâ yolunun haramilerinden halâs mümkün olmaz
- Zühdü âdet edinmeden ilahi aşk gönle doğmaz
- Candan ve serden geçmeden nefisle cihad hâsıl olmaz
- Nefisle cihad sağlanmadan yokluk deneyimi gerçekleşmez
- Mahviyet bilincine ermeden Hakk'ı zikir nasip olmaz
- Hakk'ın zikrini vird edinmeden mâsivâ tehlikesinden kurtulunmaz
- Mâsivâdan kurtulmadan Hak derdine düşülmez.⁴¹

⁴⁰ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 217.

⁴¹ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 253.

4. İNSANIN AŞKLA KEMÂL KAZANMASI

Marifetullahın götüreceği sahil-i selâmet kişinin muhabbetullaha ermesidir. Aşk tasavvuf ve tarikat yolunun yegâne kazanımıdır. Aşk, vuslata erme yoludur. Hakikat ancak aşkla elde edilebilir. Ancak ilahi aşkı edinmek yâr olmayı gerektirir. Zira Allah sevgisini kazanmanın yolu, kişinin gönlünden tüm mâsivâyı çıkarmasıdır.⁴²

Baş koyup can vermek suretiyle bu sevdaya düştüğünü söyleyen Şeyh Hâlid, aşka iktidâsının ancak cümle varını vermek suretiyle gerçekleştiğini belirtmektedir.⁴³ Bu çerçevede Allah'tan kendisini Allah aşkı ile ihyâ kılmasını, aşk ateşinde yakıp tüm varını ortadan kaldırmasını dilemektedir.⁴⁴

Şeyh Hâlid, Allah aşkını elde etmek uğruna aklını da fikrini de bahsetme, tüm mâsivâdan geçip zikrini de fikrini de Hak hâline getirme, bedenini de canını da yağmaya verme, Allah yolunda yüz sürme gayretinden bahsetmektedir.⁴⁵ Âşık olan ağıyâra etmez keşf-i râz, bin türlü naz da görse her türlü itirazı terk eder, gözlerindeki hülya ve dilindeki sevdâ yâri düşünmek ve onu zikretmek olur, kahrı da lutfu da bir görür, tüm çabası Yâr ile vuslatı beklemek olur, cümle muradından geçer ve maksadı dildâr olur.⁴⁶ Âşık olan bir an bile aşktan halas olmak istemez. Canını canana kurban eylemek için mâsivâdan vazgeçip gece gündüz feryat eder. Cümle varını terk edip yoklukta halâs bulur. Âşıklar gönüllerini mâsivâdan arındırıp Hakk'a has kıldıkları ve dost yolunda tüm varını sarf eyledikleri için havâs olurlar.⁴⁷

Şeyh Hâlid aşkın insana ne kazandırdığını, âşık nelere sahip olduğunu ve âşğın gücünü nereden şu şekilde sıralamaktadır:

- Âşğın gönlünde bitip tükenmeyen bir sermayesi vardır
- Tüm ihtiyaçlarını arzedeceği bir dergâhı vardır
- Vuslat bâdesi içeceği bir seccâdesi vardır

⁴² Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 154.

⁴³ Baş u cânı terk edip düştüm bugün sevdâya ben/Cümle varımı verip bu aşka kıldım iktidâ. Bk. Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 153.

⁴⁴ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 153.

⁴⁵ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 160.

⁴⁶ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 167.

⁴⁷ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 164.

- Uğruna tüm varlığını vereceği ve gönlünde her daim zikrini yâd edeceği Allah'ı vardır
- Allah'ın feyzini sağlayacak, gönlünden cehalet ve dalalet karanlıklarını dağıtacak bir dolunayı vardır
- Âşığın imdadına hemen yetişen bir şâhı vardır
- Allah'tan başka her şeyden soyutlanan âşığın gönlünde saklı Beytullah vardır
- Âşığın gönlünde dostları vuslat imkânına kavuşturacak bir tahtgâh vardır.⁴⁸

Şeyh Hâlid, "Âşıklığın alameti nedir?" sorusuna cevabını şu şekilde sıralamaktadır:

- Belalara müptela olmak
- Kahrı da lütfu da bir görmek
- Sevgilinin cevrinde safâ bulmak
- Canı canana vermek
- Varlıktan el çekip fenâ bulmak
- Allah'ın Mâlikü'l-mülk olduğundan şüphe etmemek
- Mülkü de hükmü de O'na ait bilmek
- Allah'tan başkasından korkmamak
- Katreyken ummana dönüşmek.⁴⁹

SONUÇ

Anadolu'da İslâm kültür ve medeniyetinin canlı olarak yaşanıp yaşatıldığı şehirlerden biri de Sivas'tır. Siyasî, iktisadî, ilmî ve içtimâî konumu kadar tasavvufî atmosferi bakımından da Anadolu'nun fethinden beri canlı olan bir kenttir. Sivas'ta yetişen tasavvuf erbabından biri olarak Şeyh Hâlid ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısı ve yirminci asrın ilk yarısında yaşayan Şeyh Hâlid yerel değerlerden bir isim olmakla birlikte evrensel yaklaşım sağlayan tasavvufî şahsiyetlerden biri olmuştur. Örnek yaşantısı, tasavvufî şahsiyeti, edebî birikimi ve ilmî kişiliği ile bölgenin manevî değerlerinin taşıyıcısı olmuştur. Mensur olarak kaleme aldığı *Hilafetnâme* ve *Mektûbât* isimli eserleri kadar manzum olarak yazdığı *Divanı* ile de tanınmaktadır. Onun manzumeleri avâmdan havâssa toplumun her

⁴⁸ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 180.

⁴⁹ Yıldız, *Şeyh Hâlid Divanı*, 181.

kesimini kuşatacak bir hüviyete sahiptir. Manzumeleri didaktik olduğu kadar akıcı bir üslupla yazılmış şiirlerdir. Onun *Divan'*ındaki şiirlerin ana teması insandır. Şeyh Hâlid eserlerinde insanı tanımaya, insanın Allah ve âlemle ilişkisini anlaşılır bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. Onun hedeflediği insan tipi dervîştir. Şeyh Hâlid'e göre dervîş pür-zâr olur, dervîşin zikri fikri yâr ile olur, dervîş her işinde âgâh olur, dervîşin melcei dergâhı Hak olur. Dervîş sevgiliye âşıktır, her zaman sevgiliye kavuşmak için çareler arar. Tüm mâsivâyı terk edip Allah sevgisine düşer ve her yerde Mevlâ'yı arar. Sevgiliden başkasına iltifat etmez, Sevgilinin uğrunca başını da canını da verir, hiç durmadan Hakk'a gider.

İnsanı anlamlandırma çabasına bürünen Şeyh Hâlid insan-ı kâmil arayışındadır. İnsanı fıtratına sahip çıkmaya, yaratılış sırrına ermeye ve kulluğa davet etmektedir. Zübde-i âlem olan insanın kendi gerçekliğini idrak etmesini ister. Halifetullah vasfıyla kâinâtın tesbihatına ortak olmaya davet eder. Onun yegâne derdi insan-ı kâmil olarak bireyin marifetullaha ermesini sağlamaktır. Marifetullaha ermenin yolunu ise muhabbetullaha olarak görür. Aşk mektebinin bir temsilcisi olarak gördüğümüz Şeyh Hâlid ilahi aşkın gücüne vurgu yapar. İnsanı sefahat ve sefaletten kurtaracak yegâne hasletin aşk olduğunu söyler. Âşıklık sanatını en önemli meşgale olarak görür. İnsanın aşkla kemal yolculuğunu gerçekleştirebileceğini söyler. Âşıkların tevhid-i efâl, tevhid-i esmâ, tevhid-i sıfat kadar tevhid-i zâta ermeyi de hedeflediklerini belirtir. Sonunda Allah'ın zâtı ile baki olmak uğruna âşığın benliğinden sıyrıldığını ve kendisinde benlikten zerrece eser bırakmadığını dile getirir. İnsan-ı kâmil olabilmek ve aşk mektebine kaydolmak için benlik davasını terk etmek gerektiğini vurgular. Şeyh Hâlid bu hassasiyetini şu şiirinde daha da açık hâlde getirmektedir:

Ben beni benim sanırdım
Bildiklerim evhâm imiş
Bende görünen benliğim
Anladım ki yalan imiş.

Varlığım yok önden sona
Cism ü cânım kurbân ona
Bu işe ben kaldım tona
Bende varlık gümân imiş

Yerlere yüzüm sürdüğüm
Firâkıyla cân verdiğim
Vaslına erem dediğim
Cânım içinde cân imiş.

Subh u mesâ efgânıma
Sûz-ı dil-i hicrânıma
Hem cân veren bu cânıma
Başka değil cânân imiş

Dosttan geldim yolum dosta
Gelir bana bir posta
Çağırırılar beni dosta
Veren alan ol Hân imiş.

Hâlidâ ben hayretteyim
Sanırdım ki gurbetteyim
Şimdi bildim vuslattayım
Bilmek bunu irfân imiş.

Şeyh Hâlid, seyr u sülûk sürecini, irfana donanma ve aşkı şiar edinme gayretini arınma süreci olarak değerlendirmektedir. Tasavvufî eğitimi sıradan bir yaşantı olarak değerlendirenlere tepki göstermektedir. Özetle Şeyh Hâlid, seyr u sülûk eğitimini; cananın huzuruna varma edebi, canan illerinde dolaşma imkânı, hevâ ve nefsi terk edip itaat etme bilinci, Hak'tan inâyet isteme yolu, kulluk edebinin ince çizgisi, yapılan ibadetleri Hakk'ın ihsanı kılan iksir, ihsanın elde edilmesini sağlayan şükr-i Sübhânî, noksanlarımızı irfana dönüştüren imkân, şeytanın devrine aldanmama çabası, Âdem olmanın gereği, âlemi Hakk'a mir'ât olarak görme inceliği, âlemdaki tecellileri görme becerisi, gönülden tüm mâsivâyı giderip gönlü nazargâh-ı ilahi hâline dönüştürme başarısı, itikadî düşüncenin her türlü şirk ve riyâdan temizlenme gayreti, tüm dileklerimizi Allah'tan bekleme çabası, sözlerimizde, davranışlarımızda ve duygularımızda sağlanan arınmışlık ruhu olarak görmektedir.

KAYNAKÇA

- Aşkun, V. Cem. *Sivas Şairleri*. Sivas: y.y., 1946,
Haririzade. *Tıbyanu'l-Vesail*. Süleymaniye Kütüphanesi, Fatih Bl. No: 430.
Hocazade A.Hilmi. *Hadikatu'l-Evliyâ*. İstanbul: y.y., 1318.
Karaman, Fikri. *Salname-i Vilayet-i Sivas –Sivas, Amasya, Tokat ve Karahisar-
ı Şarkı- 1308- 1890*. İstanbul: y.y., 2001.
Ocak, Ahmet Yaşar. *Veysel Karânî ve Üveysîlik*. İstanbul: y.y., 1982.
Ornsten, Roberte E.. *Yeni Bir Psikoloji*. çev. Erol Göka ve Feray Işık. İstan-
bul: İnsan Yayınları, 2001.
Şeyh Hâlid. *Mektubât*. Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kütüp-
hanesi, Yazma Eserler Bölümü, no: 003.
Tosun, Necdet. *Bahâeddin Nakşibend Hayatı, Görüşleri, Tarikatı -XII-XVII.
Asırlar-*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2003.
Yıldız, Âlim. *Şeyh Hâlid Divanı*. Sivas: Asitan Yayıncılık, 2011.
Algar, Hamid. "Nakşibendi Tarikatında Hafî ve Cehrî Zikir". *Nakşibendi-
lik*. haz. A. Cüneyt Köksal, İstanbul: İnsan Yayınları, 2007, 104-115.